

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ PHD ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ» У КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Віта Авраменко

ORCID ID 0000-0002-7946-5040

Аліна Сбруєва

ORCID ID 0000-0002-1910-0138

DOI 10.24139/978-966-698-308-7/367-388

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІНТЕГРАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У науковій розвідці представлено структурно-функціональну модель формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти України, розроблену з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу. Розкрито зміст та подано коротку характеристику основних блоків моделі, таких як: концептуально-цільового, змістово-організаційного та діагностико-оцінного. Визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти, зокрема формування вмотивованості учнівської молоді до оволодіння підприємницькими компетентностями. Визначено рівні сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді, необхідні для успішного функціонування в сучасному суспільстві.

Ключові слова. підприємницька компетентність, компетентнісний підхід, формування підприємницької компетентності, модель, структурно-функціональна модель, модель формування підприємницької компетентності, заклади неформальної освіти, заклад позашкільної освіти, досвід країн Європейського Союзу, інтеграція.

Vita Avramenko, Alina Sbrueva. Structural and functional model for the formation of entrepreneurial competence of student youth in educational institutions: Integration of the experience of the European Union countries.

The article presents a structural and functional model of the formation of entrepreneurial competence in non-formal education institutions of Ukraine taking into account the experience of the European Union countries. The content and a brief description of the main blocks of the model is given, such as: conceptual-target, content-organizational and diagnostic-evaluation. The levels of formation of entrepreneurial competence of student youth are determined: critical, low, medium, high.

Key words. entrepreneurial competence, competence approach, formation of entrepreneurial competence, structural-functional model, model of formation of entrepreneurial

Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»

competence, non-formal education institutions, out-of-school education institution, EU experience, integration.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід у сучасній освіті є одним з основоположних. Необхідність формування ключових компетентностей чітко окреслено в «Рекомендаціях Європарламенту та Ради Європи (РЄ) «Ключові компетентності для навчання впродовж життя (Європейські орієнтири)» (Recommendation of the European parliament and of the council, 2006), у яких виокремлено вісім основних ключових компетентностей, серед яких: ініціативність і підприємливість. Свідченням важливості формування підприємницької компетентності учнівської молоді є також низка нормативно-правових документів та актів РЄ. Уперше на важливість формування підприємницької компетентності учнівської молоді звернули увагу у «Зеленій книзі з питань підприємництва в Європі» (Green Paper. Entrepreneurship in Europe, 2003). У подальшому проблема розглядалася у «Плані дій з навчання підприємливості на період до 2020» (The Entrepreneurship 2020 Action Plan, 2013), а також у «Плані дій для Європи з нових навичок», у якому зацентровано увагу на підприємницькій освіті (New Skills Agenda for Europe. 2016) тощо. У 2016 році «Eurydice» – європейська інформаційна мережа в галузі освіти опублікувала звіт «Entrepreneurship Education at School in Europe», у якому зазначено, що освіта з підприємництва полягає у формуванні в учнів навичок та способів мислення з метою перетворювати творчі ідеї на підприємницьку діяльність (Eurydice, 2016).

Для розв'язання проблеми формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах освіти України ухвалено низку нормативно-правових документів, які сприяють активізації цього процесу та водночас регламентують його. Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про позашкільну освіту» (2000), Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011), концепція «Нової української школи» (Нова українська школа, 2016), Національної стратегії розвитку освіти на період до 2021 року (2013). У контексті неформальної (позашкільної) освіти компетентнісний підхід спрямований на продовження формування ключових компетентностей особистості, необхідних для навчання впродовж життя. Ключовими компетентностями, визначеними Законом України «Про освіту» є: спілкування державною та іноземними мовами; математична грамотність, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність та здорове життя, компетентність в

природничих науках та технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя та соціальні та громадянські компетентності (Закон України «Про освіту», 2017). В умовах глибоких трансформаційних змін в економіці одним з ключових завдань є формування підприємницької компетентності учнівської молоді. Саме рівень сформованості підприємницької компетентності в умовах ринкових відносин значною мірою впливає на розвиток економіки держави. Разом з тим, результати аналізу актуальних досліджень та публікацій свідчать, що проблема формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти європейських країн не досліджена цілісно вітчизняними науковцями.

Аналіз актуальних досліджень. Як засвідчив аналіз наукових праць, що стосуються розвитку підприємницької компетентності, у сучасній науці розроблено окремі аспекти формування підприємницької компетентності учнівської молоді, однак цілісного дослідження проблеми формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу здійснено не було.

Зазначимо, що теоретичні та практичні аспекти діяльності закладів позашкільної освіти України розглянуто у працях: О. Биковської (2008, 2010), зокрема, висвітлено окремі аспекти позашкільної освіти України та зарубіжних країн: Польщі, Словаччини, США, Білорусії. Т. Суценко (2011), Г. Пустовіта (2011), В. Вербицького (2019), Л. Тихенко (2008), В. Кременя (2008), О. Литовченко (2011), та інших присвячені актуальним питанням освітньої діяльності закладів позашкільної освіти.

Проблемі реалізації компетентнісного підходу у системі освіти присвячені праці: О. Локшиної (2014) – компетентнісний підхід в системі освіти України та зарубіжних країн, теоретичні аспекти вивчення проблеми у працях акордонних та українських дослідників; О. Овчарука (2004) – розглядаються ключові компетенції як компонент особистісно орієнтованої парадигми освіти; І. Бега (2009) – компетентнісний підхід, як освітня стратегія та інших.

Наукові доробки А. Гельмак (2017), Г. Назаренко (2014), Н. Ковчин (2019), А. Мухи (2016), О. Ліскович (2016) присвячені питанням формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Ю. Білова (2013) – структура підприємницької компетентності, психолого-педагогічні аспекти та складові

підприємницької діяльності школярів; у дослідження А. Ткачова «Формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку (на прикладі суспільствознавчих предметів)» акцентовано увагу на необхідності підвищення рівня сформованості підприємницької компетентності кожної особистості (Ткачов, 2018).

Зазначимо, що поняття «підприємницька компетентність» має низку тлумачень. Українська дослідниця Ю. Білова, вважає, що це «...інтегральна психологічна якість особистості, яка проявляється в мотиваційній здатності до творчого пошуку та реалізації нових ідей та дає можливість вирішувати різноманітні проблеми у повсякденному, професіональному, соціальному житті» (Білова 2013, с.17). У працях О. Ліскович підприємницька компетентність – «...структурний комплекс якостей особистості, що забезпечують ефективно вирішення питань у різних сферах життя, пов'язаних із власним соціальним статусом та добробутом, а також розвиток суспільства та держави в цілому» (Ліскович, 2017, с. 118–121). На відміну від українських дослідників, що розглядають підприємницьку компетентність учнівської молоді, як психологічну якість особистості, у Європейській довідковій системі поняття «підприємницька компетентність» трактується як здатність особистості втілювати ідеї в сферу економічного життя, як інтегрована якість, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, а також спроможності планувати та організовувати підприємницьку діяльність (Definition and Selection of Competencies).

Бенгт Йоханніссон (Bengt Johannisson) – теоретик підприємницької освіти виокремлює п'ять основних складових підприємницької компетентності, а саме: розуміння, навіщо особистість хоче цим зайнятися («знати навіщо»); вміти користуватися знаннями («знати як»); розуміти, з ким важливо взаємодіяти, щоб бізнес був успішним («знати хто»); мати гарну інтуїцію («знати, коли»); базисні знання з теми бізнесу («знати, що») (Bengt Johannisson, 1991).

Більшість країн-членів ЄС офіційно прийняли «широке» трактування поняття підприємницька компетентність, що є ідентичним або подібним дефініції, що наведена в Європейській системі ключових компетентностей («The European Key Competence Framework») та детально розроблено в EntreComp.

Проблема ключових компетентностей у міжнародному вимірі досліджується у працях О. Локшиної: «Компетентнісна ідея в зарубіжній

освіті: успіхи та проблеми реалізації» (Локшина, 2014), «The European Dimension of the Competence-based School Education in Ukraine» (Lokshyna O, 2018). Результати вивчення досвіду країн Європи з розробки теоретичних аспектів проблеми формування підприємницької компетентності учня знайшли відображення в науковому доробку О. Кравчиної, на основі вивчення перспективного європейського досвіду дослідниця вважає, що найважливішим доробком європейських науковців є розробка «Рамки підприємницької компетентності» (EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework, 2016), яка складається з трьох сфер компетентностей: «Ідеї та можливості», «Ресурси» та «Трансформація в дії», кожна з яких включає в себе п'ять компетентностей, які разом є складовими елементами підприємливості як компетентності (Кравчина, 2017).

Зарубіжний досвід формування підприємницької компетентності проаналізовано в працях О. Романовського (2003): теоретичний та практичний досвід підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах та вплив підприємництва, підприємницької освіти та підприємницьких університетів на національне економічне зростання (зарубіжний досвід), О. Кравчина (2017) – теоретичні аспекти проблеми формування підприємницької компетентності учня: досвід країн Європи; В. Сліпенко (2017, 2020) – особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід; О. Ярової (2015) – ключові компетентності в змісті початкової освіти країн Європейського Союзу).

Проблемі педагогічного моделювання підприємницької компетентності присвячені чисельні наукові розвідки вітчизняних вчених: А. Булах (2015) модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю у процесі їх фахової підготовки. У дослідженні виокремлено чотири компоненти моделі: цільовий, змістовий, процесуальний, оціночно-результативний; визначено рівні сформованості підприємницької компетентності. О. Земка (2017) модель формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технології. Елементами структурно-функціональної моделі виступають мета, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти означеної компетентності, етапи, зміст, педагогічні технології й умови, форми і методи процесу формування, критерії та рівні сформованості компетентності. Н. Морзе та Н. Балик (2015)

шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. На основі експериментального дослідження створена модель формування підприємницької компетентності. Модель формування підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США представлена у дослідженнях В. Сліпенко (2020).

Метою дослідження є: розроблення та теоретичне обґрунтування моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу.

Основними **завданнями** нашого дослідження є: 1) систематизація теоретичних підходів до розробки моделі досліджуваного процесу; 2) визначення теоретико-методичних аспектів формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн ЄС; 3) характеристика змістово-організаційних аспектів формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн ЄС.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження використано комплекс теоретичних (аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, визначення теоретичних засад дослідження) і емпіричних (для побудови моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу – моделювання; для формування висновків і визначення результатів дослідження – систематизація й узагальнення) методів.

Виклад основного матеріалу. Пріоритет компетентнісного підходу в Україні на законодавчому рівні задекларовано у Законах України «Про освіту» (2017), «Про позашкільну освіту» (2000), державних стандартах освіти та інших нормативно-правових документах. Багатоаспектність питання формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти зумовила потребу системного теоретико-методологічного обґрунтування окресленого феномену.

Виклад основного матеріалу

1. Теоретичні підходи до розробки моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн ЄС.

Аналіз джерельної бази (дисертаційні й монографічні роботи та наукові статті, методична література) з проблем педагогічного моделювання вважаємо найбільш оптимальним методом для

систематизації й узагальнення педагогічної теорії та практики. Використання методу моделювання у процесі наукового дослідження дозволяє систематизувати та впорядкувати інформацію про певне явище та наочно відтворити зміст окремих компонентів та виразити зв'язки між окремими структурними-елементами.

Теоретичні основи педагогічного моделювання розроблено у низці праць українських теоретиків освіти. Зокрема, С. Гончаренко (2008), вважає модель штучною системою елементів, яка з певною точністю відображає окремі властивості, сторони, зв'язки об'єкта дослідження. У дослідженнях А. Амосова (1965, с.7) «модель – це система зі своєю структурою і функцією, що відображає систему та функцію оригіналу...». Модель, «... як суб'єктивне відтворення у свідомості людей чи групи людей і зовнішнє відображення різними способами та формами найбільш суттєвих ознак, рис та якостей, властивих конкретному об'єкту, процесу, які об'єктивно йому (об'єкту) притаманні та дають загальну уяву про феномен, що нас цікавить чи його окремі складові» (В. Маслов, 2010, с.19). В. Пікельна, зазначає, що «...модель дає змогу перейти від емпіричного пізнання до теоретичного. Основними ознаками моделі є: об'єктивна аналогія та максимально наближене відтворення оригіналу» (В. Пікельна, 1993, с.191). Дослідження С. Ничкало, акцентують увагу на те, що модель створюється на основі єдності мети, завдань, різноманітних видів діяльності, організаційних форм, критеріїв функціонування як системи в цілому, так і окремих її елементів (С. Ничкало, 2004, с. 285). У наукових дослідженнях В. Стрельніков (2013), О. Столяренко (2015), О. Колесников (2011) зазначається, що педагогічна модель дослідження має такі структурні елементи: відображення суттєвих якостей досліджуваного явища чи процесу; інформативність моделі; зручність використання моделі в освітній практиці; несуперечливість іншим педагогічним об'єктам та явищам; наявність механізмів управління освітнім процесом через вплив на окремі компоненти.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі існує низка підходів до класифікації педагогічних та структурно-функціональних моделей.

Структурно-функціональна модель формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу побудована відповідно до загальноприйнятих норм та вимог. А саме:

універсальність – модель може бути використана в освітній діяльності закладів позашкільної освіти України з урахуванням європейського досвіду;

відповідність моделі педагогічній дійсності – детально охарактеризовано компоненти освітнього середовища, показано їх взаємозалежність та взаємозв'язки з урахуванням потреб ринкового та постіндустріального суспільства;

педагогічна валідність – дотримання відповідності чинників та умов організації освітньої діяльності закладів позашкільної освіти.

Основними етапами моделювання, що виокремлено в науково-педагогічній літературі є: «визначення завдання, побудова, перевірка на достовірність, застосування та оновлення» (Сурмін, 2010, с.451); у дослідженні З. Рябова виокремлено такі етапи: «постановка мети і вирішення освітньої проблеми, виокремлення основних компонентів освітньої системи та окреслення зв'язків між ними, абстрактне відтворення виокремлених компонентів, вибір способів зображення моделі та її оформлення» (Рябов 2012, с.9). Німецькі дослідники S. Glaser, S. Zamanou та A. Haecker виділяють чотири етапи проектування педагогічних моделей: пошук моделі на евристичній основі з використанням інтуїції дослідника; перевірка моделі через поняття; перевірка моделі практично; застосування моделі (Glaser, 1998).

Спираючись на схарактеризовані підходи процес моделювання здійснювався поетапно.

На *першому етапі* виявлено потребу у цілеспрямованому формуванні підприємницької компетентності у закладах освіти України в цілому та у закладах неформальної (позашкільної) освіти зокрема; досліджено стан розроблення освітньої проблеми у вітчизняній теорії освіти; здійснено аналіз освітніх стратегій країн Європейського Союзу в аспекті предмета дослідження.

На *другому етапі*: визначено мету та завдання моделювання. Метою побудови структурно-функціональної моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді в закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу є виокремлення системи взаємопов'язаних компонентів, що у своїй єдності визначають логіку побудови досліджуваного процесу. Об'єктом моделювання визначено процес формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу, а предметом – складові досліджуваного процесу (концептуальні та змістово-організаційні

засади формування підприємницької компетентності учнівської молоді) та педагогічні умови його успішної реалізації.

Третій етап: безпосередня побудова моделі. Розроблена нами структурно-функціональна модель містить низку компонентів, що перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. А саме:

- Цільова складова – розкриває мету та завдання.
- Теоретико-методологічна складова включає чинники, що встановлюють взаємозв'язок мети та завдань; містить методологічні підходи та принципи, що є концептуальною основою формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти.

- Змістова складова сформульована шляхом узагальнення основоположних стратегій країн Європейського Союзу щодо формування підприємницьких компетентностей учнівської молоді у закладах освіти, сформульованих у дослідженні експертів низки європейських організацій (European Commission/EACEA/Eurydice (2016).

- Організаційна складова забезпечує упорядкування технології формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти шляхом узгодження педагогічних умов, змісту, форм, методів і засобів навчання.

- Діагностична та оцінювальна складові передбачають співставлення мети та одержаних результатів.

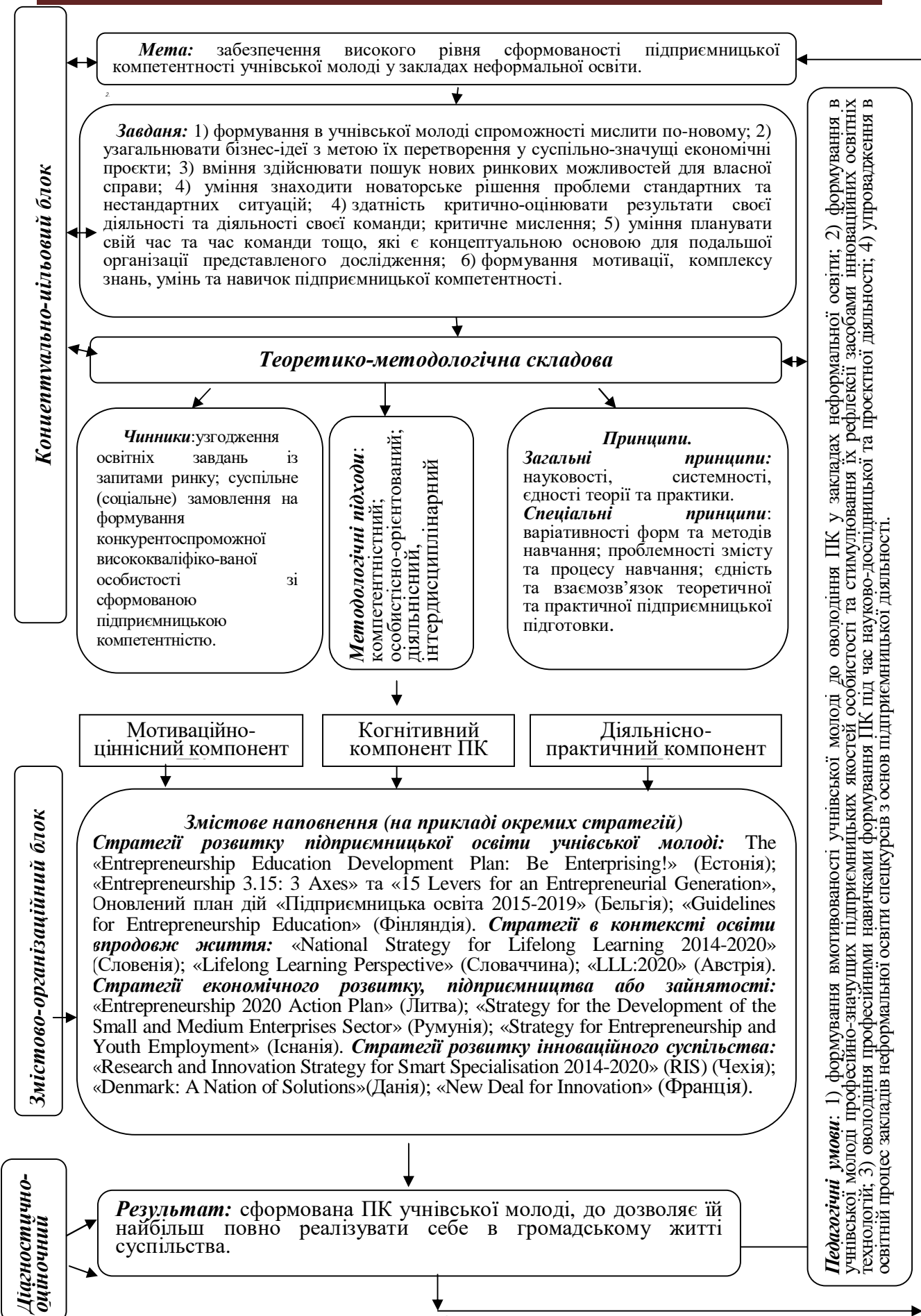
Зауважимо, що в рамках розробленої нами моделі названі вище складові традиційно об'єднані у блоки. Так, концептуально-цільовий блок включає цільову та теоретико-методологічну складові; змістово-організаційний блок – змістову та організаційну складові, діагностично-оцінний блок – діагностичну та оцінювальну складові.

На *четвертому етапі* здійснено змістове наповнення компонентів структурно-функціональної моделі на основі узагальнення та систематизації теоретико-методологічних засад та педагогічних умов.

П'ятий етап – систематизація, узагальнення та інтерпретація одержаних даних, формулювання висновків.

Таким чином, розроблена модель відповідає критеріям системності (враховано взаємовпливи різних чинників та складових освітнього процесу на досліджуване явище) і послідовності (процес моделювання здійснювали поетапно). Структурно-функціональна модель формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу представлена на рис. 1.

Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»

2. Теоретико-методичні аспекти формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн ЄС.

Представимо докладний аналіз кожного блоку моделі та його складових. Структурно-функціональна модель формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти містить *концептуально-цільовий блок*, тобто *мету, завдання, методологічні прийоми, чинники та компоненти формування підприємницької компетентності учнівської молоді.*

Мета: забезпечення високого рівня сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти.

Реалізація мети забезпечується через вирішення таких *завдань*: 1) формування в учнівської молоді спроможності мислити по-новому; 2) узагальнювати бізнес-ідеї з метою їх перетворення у суспільно-значущі економічні проекти; 3) вміння здійснювати пошук нових ринкових можливостей для власної справи; 4) уміння знаходити новаторське рішення проблеми стандартних та нестандартних ситуацій; 4) здатність критично-оцінювати результати своєї діяльності та діяльності своєї команди; критичне мислення; 5) уміння планувати свій час та час команди тощо, які є концептуальною основою для подальшої організації представленою дослідження; 6) формування мотивації, комплексу знань, умінь та навичок підприємницької компетентності.

Підставою для формування мети та завдань стало соціальне (суспільне) замовлення. Випускники закладів загальної освіти та закладів неформальної освіти мають володіти сформованими підприємницькими компетентностями, що включає: здатність до продуктивної діяльності, творчість, м'які навички, уміння працювати в команді. Професійна самореалізація випускників закладів неформальної (позашкільної) освіти значною мірою залежить саме від рівня сформованості підприємницької компетентності та підприємницьких якостей (нестандартне мислення; максимальний розвиток творчих здібностей; креативність; новаторство; здатність до само мотивації та саморозвитку), які необхідно формувати на всіх етапах освітньої діяльності.

Теоретико-методологічна складова включає чинники, методологічні підходи та причини формування підприємницької компетентності. *Чинники:* узгодження освітніх завдань із запитами

ринку; суспільне (соціальне) замовлення на формування конкурентоспроможної висококваліфікованої особистості зі сформованою підприємницькою компетентністю.

Методологічні підходи: компетентністний, особистісно-орієнтований; діяльнісний, інтердисциплінарний.

Компетентністний підхід. В сучасних соціально-економічних умовах саме компетентністний підхід є найбільш оптимальним для формування в учнівській молоді системи ключових компетентностей, у тому числі й підприємницької. Даний підхід забезпечує не лише опанування шаблонними знаннями, а й знаннями, необхідними для якісного розв'язання поставленої проблеми у процесі практичної діяльності. Компетентністний підхід в освітній діяльності тісно пов'язаний з особистісно-орієнтованим та діяльнісним підходами.

Діяльнісний підхід в освітньому середовищі закладів неформальної освіти є одним з основних, оскільки увесь процес освітньої діяльності спрямований на розвиток суспільно-значущих якостей особистості, що забезпечують розв'язання відповідних завдань. У неформальній освіті діяльнісний підхід зміщує акценти з процесу накопичення знань на формування умінь і навичок та їх використання у процесі практичної діяльності.

Особистісно-орієнтований підхід. Ґрунтується на урахуванні індивідуальних властивостей та досвіду особистості. Потреб самореалізації, самовизначення та саморозвитку особистості.

Отже, серед дієвих механізмів формування підприємницької компетентності учнівської молоді: використання компетентнісного, особистісно-орієнтованого та діяльного підходу та їх інтердисциплінарний характер. Слід зауважити, що *інтердисциплінарний підхід* базується на взаємопроникності знань, для цілісного та всебічного сприйняття світу. За умов інтердисциплінарного підходу формування підприємницької компетентності учнівської молоді відбувається на основі міждисциплінарних зв'язків. Такий зв'язок допомагає об'єднати раніше відокремлені підприємницькі знання, уміння та навички в єдине ціле.

Принципи. Виокремлені чинники та методологічні підходи зумовили конкретизацію принципів організації освітньої діяльності у закладах неформальної освіти, яка б сприяла формуванню підприємницької компетентності учнівської молоді. У науково-педагогічній літературі тлумачення поняття «принцип»

розглядається, як «...важливі вимоги, яких потрібно дотримуватися в процесі наукового пізнання, завдяки чому досягається певна спрямованість йог руху до істини» (Андрійчук, 2016, с.91). Схарактеризуємо детально загальні та спеціальні освітні принципи у контексті окресленої проблеми.

Загальні принципи – мають універсальний характер та визначають стратегію наукового пошуку; обумовлені закономірностями розвитку освітнього процесу у закладах неформальної освіти, спрямовані на формування ключових компетентностей особистості. А саме: науковості; єдності теорії та практики; принцип єдності освітньої, розвивальної та виховної функції навчання; системності та послідовності; принцип системності.

Принцип науковості. Передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ та процесів. У відповідності до даного принципу вивчення фактів, положень та заков має бути науково правильним.

Принцип системності. Принцип системності у формуванні підприємницької компетентності учнівської молоді полягає у взаємозв'язку внутрішніх та зовнішніх зв'язків та являє собою цілісний процес. Реалізація даного принципу *Системності та послідовності.* Даний принцип обумовлений науковою логікою та особливостями пізнавальної діяльності особистості, які залежать від вікових особливостей учнівської молоді.

Принцип єдності освітньої, розвивальної та виховної функції навчання. Навчання має комплексний вплив на особистість, незважаючи на те, що освітня функція найбільш специфічна для даного процесу.

Єдності теорії та практики. Принцип ґрунтується на об'єктивних взаємозв'язках між теорією та практикою; наукою та виробництвом.

Спеціальні принципи обумовлені особливостями формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти. А саме: варіативності форм та методів навчання; проблемності змісту та процесу навчання; єдність та взаємозв'язок теоретичної та практичної підприємницької підготовки.

Варіативності форм та методів навчання. Передбачає застосування у змісті навчальних дисциплін, що вивчаються додаткового матеріалу, його побудова у авторській логіці. При цьому зберігається цілісність та структура курсу.

Проблемності змісту та процесу навчання. Зазначений принцип орієнтується на формування творчої діяльності учнівської молоді та впливає на розвиток творчого мислення. Учень – першовідкривач та дослідник окресленої проблеми.

Єдність та взаємозв'язок теоретичної та практичної підприємницької підготовки. Визначає головне спрямування пізнавальної діяльності учнівської молоді й управління нею. Даний принцип впливає з мети і завдань освітньої діяльності (формування підприємницької компетентності) та з особливостей процесу освітньої діяльності, які передбачають осмислений і творчий підхід до опанування підприємницькою компетентністю. На думку Брига Хайнса «...створення можливостей для більш цілісної освітньої діяльності, зокрема можливості учнівської молоді втілювати свої підприємницькі навички в життя має суттєві переваги. Створення можливостей для більш цілісного навчання зазвичай вимагає співпраці та партнерства між закладами неформальної освіти, державними органами влади, організаціями формальної освіти чи бізнесом. Наприклад, партнерство з роботодавцями (приватним бізнесом чи державними організаціями), що дозволяє навчатись на основі досвіду на основі праці, здається, дає чіткі переваги обом сторонам. (Hynes, Costin & Birdthistle, 2011).

Педагогічними умовами ефективного формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти визначено: формування вмотивованості учнівської молоді до оволодіння підприємницькою компетентністю у закладах неформальної освіти; створення інноваційного освітнього середовища; оволодіння професійними знаннями формування підприємницької компетентності. Перелічені педагогічні умови сформульовані на основі систематизації наукових досліджень та потреб сучасного постіндустріального суспільства.

Обґрунтування змісту, форм, методів і засобів навчання відповідає технології формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти, а також теоретико-методологічними засадами. Формування підприємницької культури здійснювалося через форми, методи і засоби навчання.

Інтерактивне навчання. Спеціальна форма пізнавальної діяльності, яка передбачає активне включення суб'єкта в колективну роботу. Освітній процес організовано таким чином, що практично всі заохочені до процесу пізнання. У процесі освітньої діяльності

відбувається активне використання індивідуальних, групових та парних форм роботи.

Технології проектного навчання. Виконання певного розумового завдання із застосуванням різних способів творчої і дослідницької діяльності, що виступає передумовою формування самостійності у плануванні, організуванні та контролюванні власної діяльності.

Серед форм та методів навчання, що сприяють формуванню підприємницької компетентності у закладах неформальної освіти можна виокремити наступні: тренінги, створення творчих проектів, самостійна та групова пошукова діяльність, мозковий штурм, стартапи, зустрічі з успішними підприємцями, SWOT-аналіз тощо. Важливою умовою формування підприємницької компетентності учнівської молоді є робота в групах та робота в парах, такий вид освітньої діяльності формує відповідальність за спільний результат, навчає учнівську молодь співпрацювати – спілкуватися між собою, бути лідерами й підлеглими, дискутувати, переконувати, відстоювати власні позиції, йти на компроміс тощо.

З метою формування підприємницької компетентності учнівської молоді у країнах Європейського Союзу активно впроваджуються інтерактивні форми освітньої діяльності, зокрема: у Бельгії у розроблено та впроваджено інтерактивну бізнес-гру «Титан» («JA Titan») для учнів старшого шкільного віку, що дозволяє учням управляти віртуальною компанією. У процесі проходження гри учні знайомляться з основними економічними термінами: «попит», «пропозиція», «інфляція», тощо. В Україні аналогом даної гри є «Бізнес-симулятор ViAL+». Навчальна гра «Наш світ» (Our World) дозволяє учнівській молоді ознайомитися з країнами світу, їх ресурсозабезпеченістю та потребами суспільства у природних ресурсах. Гра дозволяє учням встановити взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку країн та їх природними ресурсами. В Українському освітньому просторі окремі елементи даної гри доцільно, на нашу думку, використовувати на уроках географії в 9-10 класах, зокрема при вивченні промисловості країн світу та на заняттях гуртків географічного чи економічного спрямування у закладах позашкільної освіти. Німеччина – «Юніор – команда робота» Project «JUNIOR – Teamwork». Завдяки участі в проєкті учні: розвивають ключові підприємницькі навички, наприклад відповідальність та надійність; незалежність, ініціативність та самостійність; вміння працювати в команді. Польща –

**Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки
майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»**

проект «бізнес-імітації Revas» – розвиваючі ігри, завдяки яким учасники створюють та керують віртуальними компаніями в галузях, які відповідають їх професіям (Virtual Guide to Entrepreneurial Learning).

3. Змістово-організаційні аспекти формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу.

Змістово-організаційний блок включає зміст, етапи, форми, методи та методичне забезпечення формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу. Підприємницька компетентність складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного; когнітивного та діяльнісно-практичного. Змістове наповнення розглядається на прикладі окремих стратегій країн Європейського Союзу та опис окремих стратегій формування підприємницької компетентності, що представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1

Стратегії формування підприємницької компетентності молоді в
країнах ЄС (складено автором на основі European
Commission/EACEA/Eurydice (2016))

№ п/п	Країна	Стратегії формування підприємницької компетентності
<i>Стратегії розвитку підприємницької освіти учнівської молоді</i>		
1	Бельгія	План дій на 2011-2014 роки, сприяння підприємницькому духу та підприємництву. 2014 рік – «Entrepreneurship 3.15: 3 Axes» та «15 Levers for an Entrepreneurial Generation», стратегіями керує Агентство з питань підприємництва та інновацій (AEI). Оновлений план дій «Підприємницька освіта 2015-2019» (Ondernemend onderwijs 2015-2019), стратегія діє і на сьогоднішній день.
2	Естонія	The «Entrepreneurship Education Development Plan: Be Enterprising!».
3	Фінляндія	«Guidelines for Entrepreneurship Education», стратегія підтримується мережею 19-ти регіональних центрів з питань підприємництва (YES).
4	Швеція	«Strategy for Entrepreneurship in the Field of Education» (2009 р.).
5	Норвегія	«Entrepreneurship as natural a choice as employment».
<i>Стратегії в контексті освіти впродовж життя</i>		
6	Болгарія	«National Strategy for Lifelong Learning 2014-2020».
7	Польща	«Lifelong Learning Perspective».
8	Австрія	«LLL:2020».

Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»

Молодіжні стратегії підприємницької освіти		
9	Словенія	«National Programme for Youth 2013-2022».
10	Словацьчина	«National Youth Strategy 2014-2020».
11	Сербія	«National Youth Strategy 2015-2020».
Освітні стратегії підприємницької освіти робітничої молоді		
12	Греція	«New School».
13	Латвія	«Education Development Guidelines».
Стратегії розвитку інноваційного суспільства		
14	Чехія	«Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation 2014-2020» (RIS).
15	Данія	«Denmark: A Nation of Solutions».
16	Франція	«New Deal for Innovation».
Стратегії економічного розвитку, підприємництва або зайнятості		
17	Литва	«Entrepreneurship 2020 Action Plan».
18	Румунія	«Strategy for the Development of the Small and Medium Enterprises Sector».
19	Іспанія	«Strategy for Entrepreneurship and Youth Employment»

У всіх країнах Європейського Союзу про важливість формування підприємницької компетентності учнівської молоді наголошується протягом останніх 10-15 років. Сьогодні усі держави-члени Європейського Союзу мають одну чи декілька освітніх стратегій, але лише кілька країн мають стратегії підприємницької освіти, в рамках яких формування підприємницької компетентності відбувається на всіх рівнях освітньої системи. Як зазначено у дослідженні (Cedefop, 2009) стратегії навчання підприємницькій діяльності та навчання підприємницькій діяльності повинні бути міжгалузевими та включати всі рівні офіційної освітньої системи, а також роботу з молоддю.

Педагогічні умови. Невід'ємною частиною структурно-функціональної моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти є педагогічні умови. До яких ми відносимо: 1) формування вмотивованості учнівської молоді до оволодіння підприємницькими компетентностями у закладах неформальної освіти; 2) формування в учнівській молоді професійно-значущих підприємницьких якостей особистості та стимулювання їх рефлексії засобами інноваційних освітніх технологій; 3) оволодіння професійними навичками формування підприємницької компетентності під час науково-дослідницької та проектної діяльності; 4) упровадження в освітній процес закладів неформальної освіти спецкурсів з основ підприємницької діяльності.

Діагностично-оцінний блок включає *рівні сформованості підприємницької компетентності* учнівської молоді у закладах неформальної освіти.

Критерії: ціннісної орієнтації; пізнавального ресурсу; практичного досвіду.

Рівні сформованості підприємницької компетентності: критичний, низький, середній, високий.

Як зазначено у дослідженнях (Cedefop, 2009) «результат навчання – це твердження про те, що знає розуміє та здатний робити учень після завершення навчання».

У ході аналізу науково-педагогічної літератури, нами було встановлено, *критичний рівень сформованості підприємницької компетентності* дозволяє приймати рішення в стандартних ситуаціях.

Низький рівень сформованості підприємницької компетентності передбачає готовність приймати відповідальність за власні дії у стандартних ситуаціях. Критичний та низький рівень сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді ми вважаємо евристичним відтворенням отриманих знань.

Середній рівень сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді вмінням приймати рішення в ситуаціях, близьких до нестандартних, не боятися ризикувати і бути готовим приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

Високий рівень сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді дозволяє приймати гнучкі креативні рішення у нестандартних ситуаціях; здатність генерувати нові ідеї та втілювати їх у життя.

The Entrepreneurship Competence Framework «EntreComp» (2016) є новою та недостатньо впровадженою на національному рівні. EntreComp були розроблені еталони для різних цілей та виокремлено основний, середній та вищий рівень сформованості компетентностей. Лише окремі країни Європейського Союзу представили рамку оцінок рівня сформованості підприємницької компетентності учнівської молоді. Наприклад в австрійській моделі навчання підприємницької компетентності контрольна база для підприємницьких навичок включає шість рівнів компетенцій та три сфери компетентностей: початковий підприємницький досвід, підприємницька культура та підприємницьке мислення. В Іспанії запроваджена «Escala de Actitudes Emprendedoras para Estudiantes» (Entrepreneurial Attitudes Scale for

Students). Окремі країни Європи підтверджують рівень сформованості підприємницької компетентності дипломами чи сертифікатами. Австрія та Нідерланди використовують «entrepreneurship passport» (паспорт підприємця), який засвідчує підприємницькі знання та досвід. У Франції подібний сертифікат надається в рамках однорічної навчальної програми. Ірландія має сертифікат, що засвідчує лідерські навички, який також включає деякі елементи підприємницького навчання.

Результат: сформована підприємницька компетентність учнівської молоді, що дозволяє їй найбільш повно реалізувати себе в громадському житті суспільства.

Однією із основних складових розробленої нами структурно-функціональної моделі є результат формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти країн Європейського Союзу, що досягається через способи і прийоми досягнення мети. Це сформованість підприємницької компетентності в учнівської молоді, що дозволяє кожному школяреві найбільш повно реалізувати себе в кар'єрі підприємця та громадському житті суспільства тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Реалізація мети дослідження передбачала створення структурно-функціональної моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти України на основі використання досвіду країн Європейського Союзу.

Особливістю побудови структурно-функціональної моделі є збалансованість, взаємодоповненість та взаємообумовленість педагогічних умов та засобів формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти; комплекс взаємопов'язаних між собою компонентів системи.

За допомогою моделі можливо також методично інтерпретувати основні концептуальні положення дослідження в систему позашкільної (неформальної) освіти України. Отже, перспективи подальших розвідок ми передбачаємо в реалізації розробленої моделі в українському освітньому просторі. Для цього її потрібно довести до рівня практичного застосування.

ЛІТЕРАТУРА

- Амосов, Н. М. (1965). *Моделирование сложных систем*. К.: Наукова думка.
- Андрійчук, В. Г. (2016). Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*, 7, 87–94.
- Бех, І. Д. (2009). Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*, 2, 26-31.

Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»

- Биковська, О. В. (2008). *Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01) Київ.
- Биковська, О. В. (2010). Реалізація позашкільної освіти в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*, 7, 29-36.
- Білова, Ю. А. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*, 7 (50), 15-17.
- Булах, А. В. (2015) Модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2015, 9 (53), 157-165.
- Вербицький, В. В. (2019). *Смарт вей позашкілля, або стратегічне входження системи позашкільних закладів освіти у нову українську школу*. Режим доступу: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/nush.pdf>
- Гельмак, А. М. (2017). Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя: [методичні рекомендації]. *Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 24.*
- Гончаренко, С. У. (2008). *Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям*. Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008.
- Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (2011)*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>
- Закон України «Про освіту»*. (2017). Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
- Закон України «Про позашкільну освіту»*. (2000). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
- Земка, О. В. (2017). Модель формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, 29, 110-114. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2017_29_26
- Ковчин, Н. А. (2019). Роль шкільної економічної освіти у формуванні підприємницької компетентності у старшокласників. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський*, 104-111.
- Колесников, О. В. (2011). *Основи наукових досліджень*. Київ: Центр учбової літератури.
- Кравчина, О. Є. (2017) Теоретичні аспекти проблеми формування підприємницької компетентності учня: досвід країн Європи. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації: збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції Педагогічна думка, м. Київ*, 153-155.
- Кремень, В. Г. (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер.
- Литовченко, О. В. (2011). Соціально-виховне середовище позашкільних навчальних закладів як чинник соціального становлення особистості *Освітологічний дискурс: наукове електронне видання*, 1 (3), 121-133.
- Ліскович, О. В. (2017). Структура та сутність підприємницької компетентності учнів у контексті навчання фізики *Україна-Польща: економічні та соціальні виклики 2030: електрон. зб. матер. Міжнар. міждисцип. конференції*. Варшава, сс. 118–121.

**Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки
майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»**

- Локшина, О. І. (2014). Компетентнісна ідея в зарубіжній освіті: успіхи та проблеми реалізації. *Педагогіка і психологія. Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2, 33-40
- Локшина, О. І. (2014). Компетентнісна ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*, 1, 51-59.
- Маслов, В. І., Єльнікова Г. В., Зайченко О. І. (2010). *Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти*. К.-Чернівці: Книги – XXI.
- Морзе, Н., Балик Н. (2015). Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 1, 8-17.
- Муха, А. П. (2016). Формування ключових компетентностей учнів основної школи на уроках фізики з підприємницьким тлом. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (62), 33-43.
- Назаренко, Г. А. (2014). *Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів*. Черкаси: ЧОПОПП.
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013)*. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
- Ничкало, Н. Г. (2004). Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий. *Европейский фонд образования; Национальный Центр Украина*. К.: Наук.світ, с. 67.
- Нова українська школа (2016): Концептуальні засади реформування середньої школи*. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>.
- Овчарук, О. В. (2004). *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ К.І.С
- Пикельная, В. С. (1993). *Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект)*. (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Кривой Рог.
- Пустовіт, Г. П. (2011). Позашкільні навчальні заклади – погляд у майбутнє. *Нова педагогічна думка: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування соціальної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів»*, 3, 17–19.
- Романовський, О. О. (2003). *Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Київ.
- Рябова, З. В. (2012). Моделювання та проектування як ефективні засоби забезпечення якості надання освітніх послуг. *Теорія та методика управління освітою*, 8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2012_8_24.
- Сліпенко, В. О. (2017). Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 5 (37), 197-205
- Сліпенко В. О. (2020). *Розвиток підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США*. (дис. ... Ph.D: 011) Умань.

Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»

- Столяренко, О. В. (2015). *Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».
- Стрельников, В. Ю. (2013). *Сучасні технології навчання у вищій школі: модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ*. Полтава: ПУЕТ.
- Сурмін, Ю. П. (2010). *Енциклопедичний словник з державного управління*. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
- Сущенко, Т. І. (2011). *Позашкільна педагогіка: теорія, історія, практика: наук.-метод. посібник*. Київ: ТОВ «Праймдрук».
- Тихенко, Л. В. (2008). *Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій академії наук України* (автореф. дис. ... канд пед. наук: 13.00.07). Суми.
- Ткачов, А. С. (2018). Формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку (на прикладі суспільствознавчих предметів). *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія», 59*, 112-119.
- Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft)*. Режим доступу: <http://www.deseco.admin.ch/>
- EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework* (2016). URL. Mode of access: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/Ifna27_939enn.pdf
- European Commission/EACEA/Eurydice* (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe. Eurydice Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union..
- Eurydice* (2016). *Entrepreneurship education – at school in Europe*, Brussels, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency
- Glaser, S., Zamanou, S., Hacker, A. (1998). *Measuring and interpreting organizational culture, 1 (2)*, 176.
- Green Paper. Entrepreneurship in Europe*. (2003). Mode of access: http://ec.europa.eu/invest-inresearch/pdf/download_en/entrepreneurship_europe.pdf
- Johannisson, B. (1991). University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal, 3*, 67-82.
- Lokshyna, O. (2018). The European Dimension of the Competence-based School Education in Ukraine. *Revista de Pedagogie – Journal of Pedagogy, Bucharest (Romania), 1*, 47–64. URL: <http://revped.ise.ro/wp-content/uploads/2018/07/2018.-1.-47-64.-Lokshyna.pdf>.
- New Skills Agenda for Europe*. (2016). Mode of access: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223>
- Recommendation of the European parliament and of the council*. (2006). Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32006H0962>
- The Entrepreneurship 2020 Action Plan*. (2013). Mode of access: <http://ec.europa.eu/growth/smes/promotingentrepreneurship/action-plan>
- Virtual Guide to Entrepreneurial Learning*. URL: https://www.tesguide.eu/web_article/the-virtual-guide.htm